

«نقش‌های تبعی»

– واژه‌ها و گروه‌های اسمی در جمله‌ها نقش دستوری می‌پذیرند. در یک تقسیم‌بندی کلی نقش دستوری به دو دسته تقسیم می‌شود: نقش‌های اصلی، نقش‌های تبعی

نقش‌های اصلی عبارتند از: نهاد، مفعول، متمم، مسند، منادا (مضاف‌الیه نقش وابسته محسوب می‌شود).

نقش‌های تبعی یعنی نقش‌هایی که تابع و پیرو گروه اسمی قبل از خود هستند. به جمله‌های زیر دقت کنید:
او به فوتبال علاقه دارد. ← او به فوتبال و شنا علاقه دارد.

منوچهر آمد. ← منوچهر، برادر کوچکم، آمد.

رستم با اشکبوس جنگید. ← رستم با اشکبوس جنگید با اشکبوس.

– با دقت در جمله‌های بالا می‌بینید که برخی از گروه‌های اسمی که اضافه شده‌اند، تابع گروه‌های اسمی قبل از خود هستند. این گروه‌ها دارای نقش تبعی هستند و به سه دسته تقسیم می‌شوند: (۱) معطوف (۲) بدل (۳) تکرار

الف) معطوف: حروف ربط "و" و "یا" حرف عطف نامیده می‌شوند. این حروف دو عنصر هم نقش را به هم ربط می‌دهد به طوری که عنصر پس از حرف عطف همان نقش عنصر پیش از آن را می‌پذیرد. به بیان بهتر هر گاه دو یا چند واژه با نقش دستوری یکسان با "و" عطف به یکدیگر اسناد داده شوند، به واژه‌های پس از «واو عطف»، معطوف می‌گویند و از نظر نقش دستوری تابع اسم یا گروه اسمی پیش از "و" هستند. مثال:

بوی نان‌های تنوری و دود هیزم‌های معطر، فضای ده را پر کرده بود.

نهاد معطوف به نهاد

منظرهٔ افق، زیبا و چشم‌نواز است.

مسند نقش تبعی (معطوف به مسند)

کدام را می‌توان باطل شمرد؟ اسفندیار را یا رستم را؟

نقش اصلی (مفعول) نقش تبعی (معطوف به مفعول)

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند

نهاد معطوف به نهاد

نکتهٔ (۱): «واو عطف» هستند: فرهنگی، هنری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی

نکتهٔ (۲): «واو» بین شبه جمله‌ها حرف ربط است نه عطف: دردا و دریغا

ب) بدل: بدل، اسم یا گروه اسمی است که با درنگ پس از گروه اسمی اصلی می‌آید تا توضیحی بدان بیفزاید یا آن را بیشتر معرفی کند. بدل معمولاً اسم، عنوان، شهرت، شغل، موقعیت اجتماعی و علمی یا نام دیگر یا توضیحی برای گروه اسمی پیش از خود است و در نوشتار بین دو ویرگول می‌آید:

رستم، نامدارترین پهلوان شاهنامه، روزی برای شکار به مرز توران رفت.

نهاد بدل از نهاد

جلال آل احمد، داستان‌نویس پرآوازه و موفق معاصر، از جمله مفاخر سرزمین ماست.

نهاد بدل از نهاد

ایرانیان به اصفهان، آن شهر معروف به نصف جهان، می‌بالند. / من دوستانم، پرویز و فرهاد را در تهران دیدم.

متمم بدل از متمم مفعول بدل از مفعول

شما، کردها، مردم سخت‌کوشی هستید. / هرگز من و تو، هر دو، بدین حال نبودیم. / کیوتران، جمله، بنشستند.

نهاد بدل از نهاد نهاد بدل از نهاد نهاد بدل از نهاد

ما، گوشه نشینان، چمن‌آرای خیالیم / ما، خانه به دوشان، غم سیلاب نداریم

نهاد بدل از نهاد نهاد بدل از نهاد

نکته: گاهی «بدل» ضمیر مشترک یا ضمیر مبهم است که بی‌فاصله پس از نهاد می‌آید:

تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل. / به بزم ساقی ما عاشقان، همه، مستند / ما همه کردیم کار خویش را

نهاد بدل از نهاد نهاد بدل از نهاد نهاد بدل از نهاد

دلم به پاکی دامان غنچه می‌لرزد که بلبلان همه مستند و باغبان تنها

نهاد بدل از نهاد

عاشقان تو همه نام و نشانی دارند آن که در کوی تو بی نام و نشان است، منم

نهاد بدل از نهاد

تو خود از کدام شهری که ز دوستان نپرسی مگر اندر آن ولایت که تویی وفا نباشد

نهاد بدل از نهاد

مرغان این چمن همه آزاده خاطرند سودای سنبل تو مرا مرغ دام کرد

نهاد بدل از نهاد

من خود به چه ارزم که تمنای تو ورزم در حضرت سلطان که برد نام گدایی؟

نهاد بدل از نهاد

همچو بخت من شوریده دو زلفت سیه است او خود این تیرگی از چشم سیاهم برداشت

نهاد بدل از نهاد

کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند نه همه مستمعی فهم کند این اسرار

نهاد بدل از نهاد

پ) تکرار: گاهی گوینده یا نویسنده برای تأکید بیشتر، یک گروه اسمی (نقش) را تکرار می‌کند: از معلم بپرس از معلم. / مدیر آمد مدیر.

تکرار نهاد: دوستم آمده‌است، دوستم. / تکرار مفعول: خانه‌اش را بر سرش خراب کردند، خانه‌اش را. بی‌شرمی تا این حد؟

تکرار متمم: از او بپرسید از او که خود در صحنه حضور داشته‌است. / تکرار مسند: مرد که در کار نباشد جسور دور بود از همه لذات دور

عاشقم، عاشق ستاره صبح

نکته (۱): نقش تکرار در یک جمله اتفاق می‌افتد و هر تکراری، نقش تبعی نیست. مثال:

شبی از شب‌ها / تو مرا گفتی: "شب باش" / من که شب بودم و شب هستم و شب خواهم بود / شب شب گشتم / به امید که تو،

فانوسِ نظرگاهِ شبِ من باشی.

- می‌بینید که واژه «شب» در نقش‌های مختلف، تکرار شده و آرایه ادبی «تکرار» را پدید آورده نه نقش تبعی «تکرار».

نکته (۲): نقش تبعی «تکرار» در فعل وجود ندارد. (چون هر فعل یک جمله است): برو برو که تو یار ما نیستی.

به من اگرچه ترا میل آشنایی نیست بیا بیا که مرا طاق‌جداایی نیست